a strava byla chudá a jednoduchá. Je pravděpodobné, že demografická křivka a křivka výživy si zrcadlově odpovídají. Opak platí pouze v krátkodobé perspektivě, v případech vysoké mortality v důsledku hladomoru, naproti tomu střednědobě a dlouhodobě má faktor výživy, zdá se, vlastní autonomii a příčiny demografického růstu je třeba hledat jinde. Tomuto závěru odpovídá i zdánlivý paradox, kdy v „rozvinutých" a intenzivně obdělávaných nížinách bývala strava rolníků vždy skromná a jednotvárná, zatímco v horských oblastech se jedlo vyrovnaněji a hojněji, lidé se tam proto dožívali vyššího věku a byli odolnější vůči nemocem.

Industrializace vnesla do evropského alimentárního systému zásadní změnu: změnil se jednak způsob výživy obyvatelstva, jednak celá ideologie stravování. Prvého bodu se týká delokalizace stravovacího systému (potraviny jsou vyráběny na místech dokonce velmi vzdálených od místa spotřeby), která byla umožněna zdokonalením sítě obchodní distribuce na globální úrovni, a uniformita stravování v průmyslové Evropě i mimo ni. Druhého bodu se týká odstranění společenské distinkce a symboliky stravy. Rodí se idea universální a „demokratické" spotřeby, jež je významná i ekonomicky a kulturně. ***Markéta Seligová***

Enrico Tomasso Spanio: Il tempio della scienza e il tempio della coscienza. Bergson e i modelli interpretativi dello spazio-tempio, Il Cardo / Biblioteca, 2. vyd. Venezia 2003

Dnešní životní problémy se často týkají nedostatku času, jeho plýtvání, jeho nesprávným užíváním. Úvahy o čase a jeho významu jsou časté, a není divu, že se objevují v různých souvislostech, proto i druhé vydání (či dotisk) knížky, vydané původně před šesti lety. Osobní čas je odlišný od času mechanické vědy, ani Bergsonova *duré* nevyčerpává všechny formy vnímání času. Autor vychází zprvu z Newtonova pojetí času v jeho Principech, jak ho uvádí do vztahu k prostoru a místu; tento matematický čas je ideálním, nemá nutně vztah k dalším fenoménům. Svatý Augustin přiznával, že s pochopením času měl velké obtíže; čas chápal jako rozšíření vlastní mysli. Budoucnost a minulost nejsou jednoduchými pojmy: minulost sice byla, ale už není, budoucnost ještě není. Přítomnost nemá rozsah, neboť je jen hranicí mezi minulostí a budoucností. Nedělitelný a-tomos času se vzpírá definici. Einstein napsal v *Importance of Relativity*, že zkušenost individua je dána sérií událostí, které se řadí do linie před a potom, podle kriteria, které se vzpírá definitivní analýze. Poincaré v *Prostoru a čase* z roku 1913 napsal, že vlastnost času není vlastností hodin právě tak, jako vlastnost prostoru není vlastností měřícího nástroje. Čas reálně-matematický probíhá jen jedním směrem, nikoli naopak, čas vědomí zpravidla také, i když lze namítnout, že ve svém mysli ho můžeme jakoby vracet, a je to i náplní meditačních cvičení, využívaných také moderní psychologií. Ve Spencerových *Principech filosofie* je vysvětlováno, že čas života není časem vědeckým, a jistě se o tom snadno můžeme přesvědčit sledováním toku našeho vědomí času, které se až neskutečně prodlužuje třeba při pádu, zatímco v jiných situacích se ho marně snažíme prodloužit, i když je nám ten či onen okamžik obzvláště drahý (Goethovo: *O verweile Dich, du bist so schön* je obvykle neproveditelné).

Bergsonův čas duré jako organická jednota vysvětluje také jen některé jeho aspekty. Kant se pokoušel doložit, že čas existuje

pouze v měřitelných kvantitách, podobně jako prostor, a to není příliš vzdálené obvyklému vnímání. Ovšem dvojí pojetí času jako jednotek anebo kontinuální proudění nápadně připomíná kvantovou fyziku, kde fotony se jeví při pokusu jako částečky či vlny podle rozhodnutí (a tedy i vnímání) toho, kdo pokus provádí. Odpověď ostatně odvisí od způsobu položení otázky i v jiných oblastech věd. Nevhodnost členění času na úseky byla už problémem pro Zenona z Eleje, známého především z jeho aporie o tom, jak Achilles nikdy nedohoní želvu, a Bergsonova *duré* to řeší jen z určitého hlediska.

Ještě problematičtější je v mnoha směrech současná definice časoprostoru, i když se i v prostoru musíme pohybovat v čase, nemajíce jiné možnosti. Diskuse mezi Bergsonem a Einsteinem ukázala různé možnosti vzájemných relací v pojetí času i pohybu, ale problémy různého přístupu k času zůstávají. Trvání *duré* je odvislé od trvání vědomí, bez něho neexistuje. Mechanistické pojetí času je možné tam, kde odhlédneme od času zkušenosti, isolujeme-li tok času ode všeho ostatního; pro jeho pochopení potřebujeme naopak kausální řetězec, simultaneity a koincidence. Finalita je často postavena ve filosofii jako přednost konsekventního myšlenkového postupu proti cykličnosti, která byla dlouho považována za nedostatek logického myšlení, ale pro toto tvrzení není dostatečného důvodu, ba dostatek důvodů mluví naopak proti němu.

Prostor není substancí, aspoň zpočátku jí nemůže být. Počátkem není obvykle existence, ale preexistence: než se něco uskuteční, je možné to už myslet. Takové pochopení času je časté v mythologiích, koneckonců i na počátku Janova evangelia a v Tolkienově Silmarionu, který opakuje podněty tzv. mythologického myšlení předfilosofického. I umělec vytváří něco, co nemusí logicky navazovat na předchozí, a přesto to umožňuje vytvoření něčeho dalšího. Vztahy lze navazovat v kontinuu podobně jako v jednotkách času, které mají spíše své oprávnění jako míra než jako skutečnost. Konkrétní *duré* je součástí i výsledkem lidské zkušenosti, trvání lidského vědomí.

Na okraji diskuse je vhodné připomenout problém vztahu času cyklického a lineárního v lidské praxi. Významné pro současnou praxi je studium rytmu času: čas nám známý a prožívaný probíhá v úsecích rytmickém střídání expanse a kontrakce, jako je tomu u všech živých organismů a také v naší mysli. Náš fyziologický čas je strukturován tlukotem srdce, pulsem, dechem a výdechem, spánkem a bděním, okolo nás střídáním dne a noci, cyklem roku, ale i měsíce a dalších nebeských těles, střídáním ročních období i nebeskou mechanikou. Staří věřili ve vztah rytmů našeho lidského organismu a větších cyklů makrosvěta, a i dnes existuje řada důvodů proto, abychom k oněm rytmům přihlédli. Obzvláště medicínská rytmologie učinila v posledních letech velký pokrok v pochopení důležitosti správných rytmů jako předpokladu zdraví člověka a také léčení některých chorob fyzických i duševních.

Význam pojetí času je různý v různých kulturách, civilizacích, byl také a je jiný v různých formách vědomí, které jsou jednak následné v historii lidstva, jednak existují současně v našem dnešním světě. *Retour eternel* je nadsázka, ani v předfilozofických civilizacích nebyl jen strnulým cyklem, měl také svého zakladatele a jistou formu finality, aspoň pro jeden cyklus, za kterým měl následovat další pouze za splnění určitých podmínek. Hektičnost našeho dnešního času je výjimečná a má jen málo obdob v minulosti. Vývoj techniky předběhl vývoj

myšlení, svět okolo nás se změnil rychleji během několika generací než předtím za dobu daleko delší. Většina z nás pociťuje zkrácení času, jeho zrychlení, které je znásobením zkracování času lidského života v jeho přirozeném průběhu. Malé dítě má za den daleko více zážitků, mnohokrát může přejít ze smíchu do pláče a naopak během hodiny, a mladému člověku se zdá čas před ním skoro nekonečným. V pozdním věku je čas vnímán jako něco ubíhajícího podstatně rychleji, s také jeho je vnímána jeho konečnost ve finalitě lidského života.

Několikrát se mi stalo v arabském světě i u tzv. přírodních národů, že mne považovali za otroka času, či za otroka onoho malého božstva náramkových hodinek, které jsem měl na ruce. Vztah *vita activa* a *vita contemplativa* byl v moderní době zkoumán intenzivněji než dříve, a většina z nás by toužila po druhém, i když rovnováhy lze zřejmě dosáhnout jen vyvážeností mezi extrémy a střídáním obou. Jako v jiných oblastech, i zde se pohybujeme mezi Skyllou hektičnosti a Charybdou lenosti, ale pro nalezení správné cesty se musíme seznámit s oběma, dodržujíce rytmus střídání aktivity a odpočinku, pečlivého pozorování a kontemplace, rytmu naslouchání a odpovídání v dialogu s jinými i s celým světem, který nás obklopuje. Dnešní hektický (= zúžený, tj. apokalyptický) čas je i velkou výzvou ke cvičení duchapřítomnosti. Jak dokázat, abychom se zrychleným časem dokázali udržet krok, ale abychom neutonuli v hektičnosti.

Jan Bouzek

Pavel Kosatík: Ferdinand Peroutka, Život v novinách (1895–1938), Paseka, Praha–Litomyšl 2003

Koncem minulého roku vyšla už druhá kniha historika soudobých dějin Pavla Kosatíka, věnovaná největšímu novináři první republiky. Stejně jako ta první – *Ferdinand Peroutka: pozdější život (1938 až 1978)* – je čtivá, pečlivě uvážená a doložená. Doprovázejí ji četné fotografie a dobové karikatury (jen nápadné zvýraznění čísel stránek je protivné a ruší, ale za to nemůže autor). Kosatík tentokrát sice neměl k dispozici Peroutkovy deníky a vzpomínky současníků, zato však prostudoval žurnalistovu a redaktorovu bohatou publicistickou činnost. Na jejím základě poutavě vylíčil nejen jeho život v novinách, ale i život jeho přátel a známých, kteří se pokoušeli svou veřejnou činností pomáhat prezidentu Masarykovi v budování nového státu. Kosatíkova kniha je proto nejen zasvěcenou studií Peroutkova působení, ale i historií té skupiny lidí (a jejich odpůrců), jako byli bratři Čapkové, většina Pátečníků a mnozí další vědci, spisovatelé, umělci a publicisté, kterým osud nové republiky ležel na srdci.

Dvacet sedm kapitol knihy sleduje Peroutkův život chronologicky jen do určité míry. V souladu se zráním mladého spisovatele a rozborem jeho knih Kosatík postupně vkládá do svého portrétu kapitoly-eseje s názvy *Šaldova louže, Psychologie, Čechovova politika, Potíže s liberalismem, Socialismus I, II, Psychoanalýza, Komunismus, Němci,* v nichž soustředěně analyzuje problémy, s nimiž se Peroutka potýkal sám v sobě i ve svém působení na veřejnosti.

Autor jímavě načrtne Peroutkovo dětství, studijní léta, literární začátky a „klíčové setkání s F. X. Šaldou" (s. 22). Pečlivě referuje o mnoha pokusech začínajícího žurnalisty proniknout do různých časopisů, třeba i jako kritik výtvarných výstav. Stručně a decentně zachytí jeho poměr k ženám i jeho první dvě manželství. Vylíčí setkávání s TGM a potkávání v knihách s Havlíčkem, Goethem, Nietzschem a s ruskými, francouzskými, německými a britskými spiso-